

9. İbn Hibbân'ın *el-Müsnedü's-Şahîhî*. Rivayet yollarının çoğalmasından dolayı sahih hadisleri tesbitte ortaya çıkan zorluğu gidermek ve bu hadislerden hüküm çıkarmaya yönlendirmek amacıyla kaleme alınan eserde İbn Hibbân'ın şartlarına göre sahih kabul edilen 7500 hadis yer almış olup bunlar arasında sahih-hasen ayrımı yapılmamıştır. Sıhhat şartlarında gevşek davranıldığı gerekçesiyle eser birçok âlim tarafından tenkit edilmiş, ancak Hâkim'in *el-Müstedrek*'inden üstün görmüştür. Nüreddin el-Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân* adlı eserinde *el-Müsnedü's-Şahîhî*'teki 7500 hadisi *Şahîhayn* hadisleriyle mukayese ederek 4853'ünün *Şahîhayn* ya da ikisinden birinin hadisleriyle aynı olduğunu tesbit etmiştir. *Mevâridü'z-zam'ân*'daki 2647 hadisin sıhhati konusunda bir çalışma yapan Nâsirüddin el-Elbânî, 2304 hadisin sahih olduğunu tesbit ederek bunları *Şahîhu Mevâridü'z-zam'ân*, geri kalan 343 hadisin zayıf olduğunu belirleyerek bunları da *Za'ifu Mevâridü'z-zam'ân* adıyla yayımlamıştır (bk. *el-MÜSNEDÜ'S-SAHİH*).

10. Hâkim en-Nisâbü'nin *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*'i. Eserde Buhârî ile Müslim'in veya sadece Buhârî'nin yahut sadece Müslim'in rivayet şartlarına uyan hadisler, her iki âlimin şartlarına uymamakla birlikte müellifin sahih kabul ettiği rivayetler, ayrıca isnadları sahih olduğu için sahih kabul edilebilecek nakiller toplanmıştır. Hadislerinin büyük çoğunluğu Buhârî ve Müslim'in sıhhat şartlarına uygun rivayetler olduğu için *Şahîhayn*'in zeyli durumundaki eser sahâbe ve tâbiîn sözleriyle birlikte 8803 rivayet içermektedir. Zehabî bu rivayetlerin sağlamlık durumunu araştırmış ve *Telhîşü'l-Müstedrek* adını verdiği eserinde sahih olmayan rivayetlere işaret etmiştir. Bu çalışmada eserde pek çok sahih hadis bulunduğunu ortaya koymakla birlikte zayıf, münker, hatta mevzû rivayetlere de yer verildiği için Zehabî'nin *Telhîş*'i dikkate alınmadan *el-Müstedrek*'ten faydalanmanın doğru olmayacağı belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kayserânî, *Şürûtu'l-e'immeti's-sitte* (nşr. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1357/1939; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 17-29; Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* (nşr. Mustafa M. Amâre), Kahire 1352/1933, I, 33; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 73, 95, 403; XIV, 365, 372; XVII, 175; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 54-62; a.mlf., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî b. Hâdî Meyrî), Riyad 1408/1988, I, 276-343; a.mlf.,

Hedyü's-sârî (nşr. Abdülazîz b. Bâz), Beyrut 1410/1989, s. 501-542; Süyûtî, *Tedribü'r-râûi* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1409/1989, I, 88-152; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 42-143; Leknevî, *el-Ecvibetu'l-fâzıla* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 66-88, 140-153; Cemâleddin el-Kâsmî, *Kavâ'idü't-tahdîs* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1414/1993, s. 85-87; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 85-158; *Tecrid Tercemesi*, I, 216-241, 254-264; M. Zubayr Sıddîqî, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (trc. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul 1966, s. 33-34, 90-110; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-nakd fi 'ulümü'l-hadîs*, Dimaşk 1401/1981, s. 250-263; M. Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı* (trc. Hulûsi Yavuz), İstanbul 1993, s. 19-33; a.mlf., *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı* (trc. Recep Çetintaş), İstanbul 1998, s. 133-174; M. Accâc el-Hatîb, *Uşûlü'l-hadîs*, Cide 1417/1997, s. 324-352; M. Edîb Sâlih, *Lemeḥât fi usûlü'l-hadîs*, Beyrut 1418/1997, s. 117-157; M. Yaşar Kandemir, "Kütüb-i Sitte", *DİA*, XXVII, 6-8.

MEHMET EFENDİOĞLU

SAHİH-i BUHÂRÎ

(bk. *el-CÂMÎU'S-SAHİH*).

SAHİH-i İBN HİBBÂN

(bk. *el-MÜSNEDÜ'S-SAHİH*).

SAHİH-i MÜSLİM

(bk. *el-CÂMÎU'S-SAHİH*).

SAHİHAYN

(الصحيحين)

Buhârî (ö. 256/870) ile Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmî'u's-Şahîhî*'lerine verilen ad.

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî ile Müslim b. Haccâc'ın *el-Câmî'u's-Şahîhî*'leri "sahih hadisleri ihtiva eden iki kitap" anlamında *Şahîhayn* diye anılmış ve İslâm âlimleri tarafından Kur'ân-ı Kerim'den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilmiştir (İbnü's-Salâh, *Muḥaddime*, s. 160; Nevvî, *et-Takrîb*, s. 22; İbn Teymiyye, XX, 321). Buhârî ile Müslim'in adı geçen eserlerine aldıkları hadislerde en üstün sıhhat şartlarını aramaları, diğer bir ifadeyle bu hadislerin baştan sona şâz ve illetli olmayan muttasıl senedlerle rivayet edilmesi, senedlerde yer alan râvilerin adâlet ve zabt özelliklerine sahip bulunmasını şart koşmaları *Şahîhayn*'in İslâm dünyasında bu-

yük ilgi görmesini sağlamıştır. Buhârî ile Müslim'in, yaşadıkları yüzyılda hadisleri rivâyet, dirâyet ve ilelü'l-hadîs bakımından en iyi bilen âlimler olması da esere ayrıcalık kazandırmış, hadis otoriteleri bu iki eserde yer alan rivayetlerin sened ve metinleriyle sahih olduğuna dair görüş birliği varmışlardır. Bazı âlimler bir râvinin hadisinin *Şahîhayn*'de yer almasının o râvi için ta'dil anlamına geldiğini, bu iki eserin bir tür muaddil olduğunu kabul etmiştir (İbn Dakikül'îd, s. 326-327). Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihî Ebû İshak el-İsferâyîni, mâkul bir te'veile gitmeden *Şahîh-i Buhârî* ile *Şahîh-i Müslim*'e aykırı olarak verilen hükümlerin reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir (*DİA*, XXII, 515). *Şahîhayn*'daki rivayetlerin tarik ve râvilerine yöneltilen bazı eleştiriler (aş. bk.) bu konudaki görüş birliğini değiştirecek nitelikte bulunmamıştır (Tâhir el-Cezâirî, I, 307).

Buhârî'nin eserini tamamladıktan sonra Ali b. Medîni, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi III. (IX.) yüzyılın en büyük hadis otoritelerine sunması, onların eserdeki dört hadis dışında bütün hadisleri sahih kabul etmesi, öte yandan Müslim'in de aynı şekilde eserini Saîd b. Mansûr, Osman b. Ebû Şeybe, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'e sunup onların sıhhatinde görüş birliği ettikleri rivayetleri alması, o devrin hadis otoritelerinin *Şahîhayn* hadislerinin sıhhatinde ittifak ettiğini göstermektedir. Son dönem hadis âlimi Ahmed Muhammed Şâkir, meşhur âlimlerin bu iki eser hakkındaki görüşlerini değerlendiren konuyu çok iyi bilen hadis otoritelerinin *Şahîhayn* hadislerinin tamamını tereddütsüz sahih kabul ettiğini, bu hadislerin hiçbirinde tenkit edilecek bir yön ve zayıflık bulunmadığını, *Şahîhayn* hadislerini eleştiren Dârekutnî gibi âlimlerin, ele aldıkları hadislerin zayıf olduğunu değil Buhârî ile Müslim'in kabul ettiği en üstün derecedeki sıhhat şartlarına sahip bulunmadığını ileri sürdüklerini belirtir (*el-Bâ'isü'l-haşîs*, s. 35). İmam Şâfiî'nin, "Yeryüzünde Mâlik'in *el-Muvaḥḥat*'ından daha doğru bir hadis kitabı bilmiyorum" sözü *Şahîhayn*'in henüz tasnif edilmediği dönemde ait olup (İbnü's-Salâh, *Muḥaddime*, s. 160) İbn Hacer el-Askalânî, Şâfiî'nin bu sözü o gün elde bulunan Süfyân es-Sevri'nin *el-Câmî'i*, Hammâd b. Seleme'nin *el-Muşannef*'i gibi kitaplarla *el-Muvaḥḥat*'ı mukayese ederek söylediğini belirtmiştir (*Hedyü's-sârî*, s. 12).

Sahih hadisleri ilk defa Buhârî ile Müslim'in derlemesi eserlerine ilgiyi arttırmış, muhaddisler bu iki eserden kitaplarına al-

dıkları hadisleri “müttefakun aleyh” diye vasıflandırmıştır. Geri kalan sahih hadisler yine onların eserlerine bağlı olarak derecelere ayrılmış, sadece Buhârî'nin, ondan sonra sadece Müslim'in sahih kabul edip eserine aldığı hadisler, *Şahîhayn*'a alınmasa da her iki musannifin şartlarına uyan hadisler, sadece Buhârî'nin şartlarına ve sadece Müslim'in şartlarına uyan hadisler makbul rivayetler kabul edilmiş, bunlardan sonra diğer hadis otoritelerinin sahih diye değerlendirdikleri rivayetlere yer verilmiştir.

Buhârî, sahih olan bütün hadisleri derlemenin kitabın hacmini büyüteceğini düşünerek bu yola gitmediğini, ancak sahih olmayan hiçbir hadisi de eserine almadığını belirtmiştir (İbnü's-Salâh, *Muḳaddime*, s. 168). Onun eserine *el-Câmi'u'l-müsnedü's-şahîhu'l-muhtaşar min umûri Resûlillâh şallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihî* adını vermesi de sahih olan bütün hadisleri derlemeyi düşünmediğini göstermektedir. Aynı düşünceye sahip olan Müslim de sıhatinde muhaddislerin ittifak ettiği hadisleri derlemekle yetindiğini söylemiştir (Müslim, “Şalât”, 63). Sahih olan bir hadisin Buhârî ile Müslim'in benimsediği şartlara uymaması, senedinin bir başka sahih rivayete göre daha düşük seviyede olması, diğer hadis âlimlerinin sika kabul ettiği râvileri Buhârî ile Müslim'in güvenilir bulmaması, bir hadiste başkalarının farketmediği gizli bir kusuru (illet) onların görmesi ve aynı değerlerde olan iki sahih hadisten birini tercih etmeleri gibi sebeplerle *Şahîhayn*'da yer almaması o hadis için bir kusur sayılmaz. Eserine “sahih” adını veren hiçbir musannif kitabındaki bütün hadislerin sahih olduğunu söylememiş, fakat Buhârî ile Müslim'in sahih olmayan hiçbir hadisi eserlerine almadıklarını belirtmeleri ve bunun doğru olduğunun anlaşılması sebebiyle Nevevî'nin dediği gibi İslâm ümmeti, bu iki eserdeki hadislerin tamamının sahih ve bu hadislerle amel etmenin vâcip olduğu hususunda görüş birliği etmiştir (Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, s. 143).

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu bu iki eserden Buhârî'nin kitabının daha sahih olduğu görüşündedir (İbnü's-Salâh, *Muḳaddime*, s. 160; Nevevî, *Şahîhu Müslim*, I, 14; a.mlf., *Tehzîbü'l-esmâ*, s. 143). Zira hadis ilmini talebesi olan Müslim'den daha iyi bilen Buhârî eserini daha çok hadisten derlemiş ve kitabını tasnif ettikten sonra on altı yıl üzerinde titizlikle çalışmıştır. İmam Müslim, birbirinden rivayete bulunan hoca ile talebenin aynı asırda

yaşadığının bilinmesini rivayetin güvenilir sayılması için yeterli ve bu tür muan'an rivayetleri mevsul kabul ederken Buhârî'nin bunu yeterli görmeyip hoca ile talebenin görüşmüş olduğunun bilinmesini şart koşması da önemli görülmüş, *Şahîh-i Buhârî*'deki rivayetlerin *Şahîh-i Müslim*'e göre daha az tenkide uğraması da bu tercihte etkili olmuştur. Ancak Buhârî'nin bir hadisi ilgili gördüğü birçok yerde ve hadisin sağlamlığını gösteren değişik senedlerle defalarca tekrarlamasına karşılık Müslim'in bir hadisi güvenilir senedleri ve farklı lafızlarıyla birlikte genellikle sadece en uygun gördüğü yerde zikretmesi, hadisten hüküm çıkarmak maksadıyla Buhârî'nin yaptığı gibi tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn sözlerini eserine almaması, kitabında muallak rivayetlere az yer vermesi gibi sebeplerle onun eseri daha faydalı ve kullanışlı kabul edilmiştir.

Sahîhayn'a Yöneltilen Eleştiriler. Son zamanlara gelinceye kadar *Şahîhayn*'a yapılan eleştirilerin tamamına yakını bu eserlerin râvilerine yönelik sened tenkidinden ibarettir. Dârekutnî, *el-İlzâmât 'ale's-Şahîhayn* adlı eserinde Buhârî ile Müslim'in şartlarına uyduğu halde *Şahîhayn*'da yer almayan yetmiş hadisi müsned terbinde bir araya getirmiştir. Dârekutnî'nin çağdaşı Ebû Mes'ûd ed-Dimaşkı, onun Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'ine yönelttiği tenkitlere karşı *Cevâbü Ebî Mes'ûd Muhammed b. İbrâhîm b. 'Ubeyd ed-Dimaşkı 'ammâ beyyene fihi ğalaṭa Ebî'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc* adıyla bir reddiye yazmıştır (Sezgin, I, 208). Dârekutnî'nin aynı konudaki bir diğer eseri de *Şahîhayn*'da bulunan 218 hadisin illetli olduğunu ileri sürdüğü *Kitâbü't-Teṭebbü'dur* (Dârekutnî'nin bu iki eseri hakkında bk. *DîA*, VIII, 489; XXXII, 134). İbn Hacer el-Askalânî, Dârekutnî'nin *Şahîh-i Buhârî* hakkındaki görüşlerini eleştirmiş (aş.bk.), Müslim'e yönelttiği tenkitleri de Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî *Beyne'l-İmâmeyn Müslim ve'd-Dârekutnî* adlı eserinde incelemiştir (Riyad 1420/2000). Dârekutnî hepsi de senedle ilgili olan bu eleştirilerinde râvinin ehl-i bid'attan olup olmadığını, zabtı kendinden daha kuvvetli birine muhalefet edip etmediğini, hâfıza zayıflığı sebebiyle yanlış yanılmadığını, râvinin adâlet vasfıyla tanınıp tanınmadığını ve senedde inkrâ bulunup bulunmadığını incelemiş, onun bu tenkitlerini İbn Hacer ele alıp cevaplandırmıştır (*Hedyü's-sârî*, s. 405-488).

Ebû Ali el-Gassânî, *Şahîhayn*'da yer alan yazılışları aynı, okunuşları farklı râvi isim-

leri, nisbe, lakap ve künyelerle yanlış anlaşılacak kelimelere dair *Takyîdü'l-mühmel ve temyîzü'l-müşkil* adıyla (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl, I-II, Riyad 1418/1997) bir eser kaleme almış (*DîA*, XIII, 396), eserin ikinci ve üçüncü bölümlerinde *Şahîhayn* râvilerinin Buhârî ile Müslim'den rivayetleri sırasında senedlerde yaptıkları bazı hataları zikretmiş, bu hatalarla *Şahîhayn* müelliflerinin ilgisi bulunmadığını belirtmiştir. Eserin dördüncü bölümü *Şahîhayn*'daki lakaplarla ilgilidir. Ebû Ali el-Gassânî'yi bu iddialarında haklı bulmayan âlimler de vardır (Muhammed İdrîs Zübeyr – Ferhat Nesîm Hâşimî, XXVI/1-2 [1412/1991], s. 397-399). Reşid el-Attâr, Gassânî'nin Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'inde on dört maktû hadis bulunduğu iddiasının yerinde olmadığını, bazı muhaddislerin bunları maktû değil müsned kabul ettiğini söylemiş, bu hadislerin hangi hadis kitaplarında mevsul olarak rivayet edildiğini göstermek üzere *Gurerü'l-fevâ'id* adlı eserini kaleme almış, bu arada Dârekutnî gibi muhaddislerin iddialarının haklı olmadığını ileri sürmüştür. İbn Hazm da Buhârî (“Tevhîd”, 37) ve Müslim'in (“Fezâilü's-şahâbe”, 168) *el-Câmi'u's-şahîh*'lerindeki birer hadisin râvilerin vehmi yüzünden kusurlu (veya mevzû) olduğunu söylemiş, ancak İslâm âlimleri onun bu itirazlarında haklı olmadığını belirtmiştir (Halîl İbrâhîm Molla Hâtîr, s. 387-468).

Şahîhayn'daki hadislere yöneltilen eleştirileri cevaplandırmak üzere çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Reşid el-Attâr adı geçen eserinde Müslim'in *eş-Şahîh*'ini savunmuş, Zeynüddin el-İrâkî, *Şahîhayn* hadisleriyle ilgili tenkitleri *el-Ehâdisü'l-muḥarrece fi's-Şahîhayn elletî tüküllime fiḥâ bi-za'f ve'nkaṭâ* adlı kitabında cevaplandırmış, fakat İbn Hacer el-Askalânî'nin belirttiğine göre bu eserin müsnedesini kaybolmuştur. İbnü'l-İrâkî'nin *el-Beyân ve't-tavzîh li-mene uhriṭe lehû fi's-Şahîh ve'kad müsse bî-ḍarbin mine't-tecrîh* adlı eseri (nşr. Kemal Yûsuf el-Hûtî, Beyrut 1410/1990), Buhârî ile Müslim'in veya onlardan sadece birinin eserinde rivayeti olup tenkide uğrayan râviler hakkındadır. Müellif önce bu râvileri eleştirenlerin, ardından onları savunanların görüşlerini zikretmiştir. İbn Hacer el-Askalânî *Hedyü's-sârî*'de (s. 364-402), başta Dârekutnî olmak üzere çeşitli âlimlerin Buhârî'nin eserinde mevcut 110 hadis ile ilgili tenkitlerini cevaplandırmıştır.

Buhârî hakkındaki eleştirileri değerlendiren İbn Hacer el-Askalânî, Buhârî ile Müslim'in eserlerinde kusursuz rivayetlere ve

ya bazıları tarafından kusurlu sayılması ciddiye alınmayacak hadislere yer verdiklerini söylemiş, rivayetlerinin sihhati konusunda onları tenkit edenlerin görüşleriyle bu iki imamın görüşü çelişince Buhârî ile Müslim'in görüşlerinin tercih edileceğini belirtmiştir (a.g.e., s. 364-365). İbnü's-Salâh da Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîh*'ine yöneltilen tenkitleri önemsiz kabul etmiş, Müslim'in sika, başkalarının zayıf dediği râviler hakkındaki cerhın gerekçeli olmadığı için bir değer ifade etmediğini, yapılan eleştirilerin asıl hadislerle değil bu hadisleri takviye için zikredilen mütâbî ve şâhid rivayetlere yönelik olduğunu, râviler hakkında ileri sürülen ihtilâl gibi kusurların Müslim'in rivayeti aldıktan sonraki dönemlerde vuku bulduğunu söylemiştir (*Şiyânetü Şahîhi Müslim*, s. 94-97).

Sahîhayn Üzerinde Yapılan Çalışmalar.

A) Cem' Çalışmaları. "el-Cem' beyne's-Sahîhayn" adıyla anılan bu tür eserlerde *Şahîhayn* hadisleri ya senedleri olmaksızın alfabetik şekilde veya sahâbî râvilerine göre mûsned tertibinde bir araya getirilmiştir. Cevzakî'nin *Kitâbü's-Şahîh mine'l-ahbâr*'ı ile Berkânî'nin *el-Mûsned* diye anılan eserleri (*DîA*, VII, 282) bu türün ilk örnekleridir. Ferrâ el-Begavî'nin hadisleri senedsiz olarak bir araya getirdiği *el-Câmi' (el-Cem') beyne's-Şahîhayn* adlı çalışmasının günümüze ulaşmış olduğu bilinmemektedir. Humeydî'nin mûsned tertibindeki *el-Cem' beyne's-Şahîhayn*'ı (nşr. Ali Hüseyin Bevvâb, I-IV, Beyrut 1419/1998) bunların en güzeli kabul edilmiş ve üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır (bk. *el-Cem' BEYNE'S-SAHİHAYN*). İbnü'l-Harrât'ın *Şahîhayn* hadislerini senedsiz olarak ve *Şahîh-i Müslim*'in tertibinde bir araya getirdiği *el-Cem' beyne's-Şahîhayn*'ı da (*Cem'u Şahîhayn*, nşr. Hamd b. Muhammed Gammâs, I-IV, Riyad 1419/1999) önemlidir. Ömer b. Bedr el-Mevsilî, *el-Cem' beyne's-Şahîhayn ma'a hazfi's-senedi ve'l-mükerrer mine'l-beyn*'inde (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, I-II, Beyrut 1416/1995) *Şahîhayn*'da bulunan 2874 rivayeti yalnız sahâbî râvilerini kaydedip hadisleri konularına göre alfabetik sıralamak suretiyle bir araya getirmiş, aynı konuda muhtelif sahâbîler tarafından rivayet edilen hadislerin sadece birini almıştır. Râdiyüddin es-Sâgânî, *Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye* adlı eserindeki hadislerin çoğunu *Şahîhayn*'dan aldığı için eser *Meşâriku'l-envârî fi'l-cem' beyne's-Şahîhayn* diye anılmıştır (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, Beyrut 1409/1989). Onun Humeydî'nin *el-Cem'*

beyne's-Şahîhayn'ını ihtisar ettiği de belirtilmektedir. İbn Hacer el-Askalânî'nin, *el-Cem' beyne's-Şahîhayn* adlı eserinde hadisleri senedlerini zikretmek suretiyle konularına göre düzenlediği kaydedilmekte, fakat eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. Bu konudaki son çalışmalardan biri Sâlih Ahmed eş-Şâmî'nin *el-Câmi' beyne's-Şahîhayn*'ı olup (I-V, Dimaşk 1415/1995, fihrist cildiyle birlikte) müellif *Şahîhayn* hadislerinden 3896 rivayeti sadece sahâbî râvilerin adlarını zikredip mükerrer rivayetleri hazfederek on başlık altında toplamıştır. Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdülvâhid'in *Mûsnedü's-Şahîhayn*'ı da burada anılmalıdır (I-IV, Cidde, ts., [Dârü'l-ilm]).

Hem Buhârî hem Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîh*'lerinde yer aldığı için "müttefekun aleyh" diye anılan hadisleri bir araya getirmek için yapılan çalışmalar da vardır (bk. **MÜTTEFEKUN ALEYH**). İbnü'l-Mülâkkın, *Tuhtetü'l-muhtâc ilâ edilleti (eĥâdisi)'l-Minhâc* adlı eserinden Buhârî ile Müslim'in ittifak ettiği 475 hadisi seçerek *el-Bülğâ fi eĥâdisi'l-ahkâm mimme'ttefeka 'aleyhi's-Şeyhân* adlı eserini meydana getirmiştir (nşr. Muhyiddin Necfî, Dimaşk 1411). Ebû'l-Kâsım Muhammed Zekiyyüddin Muhammed'in de *Câmi'u'l-beyân lime'ttefeka 'aleyhi's-Şeyhân* adlı bir eseri bulunmaktadır (Kahire 1410).

B) Müstahrecler. Bir hadis kitabındaki rivayetleri daha farklı isnadlarla toplamak için yapılan müstahrec çalışmaları, sadece Buhârî'nin veya sadece Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîh*'leri üzerine yapıldığı gibi her iki eser üzerine de yapılmıştır. Kaynaklarda, *Şahîhayn* üzerine müstahrec yazdığı belirtilen muhaddisler arasında *Şahîhayn*'daki müttefekun aleyh hadisleri esas alan İbnü'l-Ahrem ile eserini tamamlamaya fırsat bulamayan Ebû Ali el-Mâsercisî, ayrıca Hâkim el-Kebîr, Ebû Nuaym el-İsfahânî, İbn Mencûye, Ebû Zer el-Herevî, Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed b. Hasan el-Bağdâdî el-Hallâl, Ebû Mes'ûd Süleyman b. İbrâhim b. Muhammed el-İsfahânî el-Milencî ve Ebû Bekir Ahmed b. Abdân eş-Şirâzî zikredilmektedir. Ancak bu çalışmaların günümüze ulaşmış olduğu bilinmemektedir.

C) Müstedrekler. Bir müellifin şartlarına uyduğu halde kitabına almadığı hadisleri o esere bir zeyil mahiyetinde derleyen çalışmalar özellikle *Şahîhayn* üzerine yapılmıştır. Dârekutnî'nin yukarıda anılan iki eseri yanında *Şahîhayn* üzerine yapılan müstedreklerin en meşhuru Hâkim en-

Nisâbü'rî'ye aittir (bk. **el-MÜSTEDREK**). Ebû Zer el-Herevî'nin *el-Müstedrek 'alâ Şahîhu'l-Buhârî ve Müslim* ('ale's-Şahîhayn)'ında Dârekutnî'nin *el-İlzâmât*'ındaki yetmiş hadisi kendi senedleriyle tahric etmiş, günümüze ulaştığı bilinmeyen bu eserden Zehebî ile İbn Hacer el-Askalânî faydalanmıştır (*DîA*, X, 270; XXXII, 134). Ziyâeddin el-Makdisî'nin *el-Eĥâdisü'l-muhtâre mimma lem yuĥrichü'l-Buhârî ve Müslim fi Şahîhayhimâ'sı* da önemlidir (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, I-II, Mekke 1412).

D) Şahîhayn Ricâlî. *Şahîhayn*'daki râvilerle dair çeşitli eserler telif edilmiştir. Bunlardan Dârekutnî'nin *Ricâlü'l-Buhârî ve Müslim*'i (Âsâfiye / Haydarâbâd Ktp., Ricâl, nr. 172) ile Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *el-Medĥal ilâ ma'rifeti's-Şahîhayn*'ı (a.g.e., XV, 191-192) ve râviler hakkında hiçbir değerlendirme yapmadan adlarını alfabetik sıraladığı *Tesmiyetü men aĥreĥümü'l-Buhârî ve Müslim*'i (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1407/1987) zikredilebilir. Lâlekâî'nin günümüze ulaştığı bilinmeyen *Esmâ'ü ricâlî's-Şahîhayn (Ma'rifetü esmâ'i men fi's-Şahîhayn)* adlı eserinden Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî faydalanmıştır. İbnü'l-Kayserânî, Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî'nin *Ricâlü Şahîhi'l-Buhârî'si* ile İbn Mencûye'nin *Ricâlü Şahîhi Müslim*'inde bulunan veya sadece birinde yer alan râvileri ele almış, bazı bilgiler ekleyip tashihler yapmış ve çalışmasına *el-Cem' beyne ricâlî's-Şahîhayn Buhârî ve Müslim (el-Cem' beyne kitâbey Ebi Naşr el-Kelâbâzî ve Ebi Bekr el-İsfahânî fi ricâlî'l-Buhârî ve Müslim)* adını vermiştir (I-II, Haydarâbâd-Dekken 1323; I-II, Beyrut 1405/1985). Muhammed b. Ali b. Âdem el-İs'yûbî el-Vellevî bu eseri *Ķurretü'l-âyn fi telĥîsi terâcümü ricâlî's-Şahîhayn* adıyla ihtisar etmiştir (Cidde 1414/1993; Beyrut 1421/2000). Abdülġanî b. Ahmed el-Bahrânî'nin *Ķurretü'l-âyn fi zabĥi esmâ'i ricâlî's-Şahîhayn*'ı da yayımlanmıştır (Haydarâbâd 1323). Saffet Abdülfettâh Mahmûd'un *el-Muġnî fi ma'rifeti ricâlî's-Şahîhayn* adlı muhtasar bir eseri vardır. Yahyâ b. Ebû Bekir el-Âmirî de *er-Riyâzü'l-müsteĥâbe fi cümleti (ma'rifeti) men revâ fi's-Şahîhayn mine's-Şahâbe* adıyla bir eser kaleme almıştır (Beyrut 1983). İbn Halfûn'un *el-Müfĥim fi (el-Mu'lim bi-esmâ'i) süyûĥi'l-Buhârî ve Müslim*'i de burada anılmalıdır (a.g.e., XX, 16).

Diğer Çalışmalar. *Şahîhayn* hadislerinin etrâfı üzerine Halef el-Vâstfî ile Ebû Mes'ûd ed-Dimaşkî *Etrâfü's-Şahîhayn* adıyla kitaplar yazmıştır (bk. **ETRÂF**). Mu-

ammed Fuâd Abdülbâkî'nin *Qurretü'l-ayneyn fi etrâti's-Şahîhayn*'i (I-III, Beyrut 1993) bu çalışmaların son örneklerinden biridir. *Şahîhayn* büyük bir şöhrete sahip olduğu için onda bulunmayan hadisler merak konusu olmuş, Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdîî, *eş-Şahîhu'l-müsned mimâ leyse fi's-Şahîhayn* (I-II, San'a 1411/1991) ve *el-Câmi'u's-şahîh mimâ leyse fi's-Şahîhayn* (I-VI, San'a 1427/2006) adlı eserlerinde bunları ele almıştır. İbn Hatîbüddehşe, *Tuhtetü zevi'l-ereb*'de *Şahîhayn* ve *el-Muvaţta*'da geçen isim ve nisbelerin okunuşunu araştırma konusu yapmış (a.g.e., XX, 31), Muhammed Altuncî *Şahîhayn* hadislerinde geçen kişi, yer, kabile vb. 420 ismi *Mu'cemü a'lâmi'l-hadîsi'nebevi mine's-Şahîhayn* adlı çalışmasında incelemiştir (Küveyt 1420/1999). *Şahîhayn*'da yer alan ferd ve garîb hadisleri bazı âlimler genellikle *Efrâdü's-Şahîhayn* veya *Garâ'ibü's-Şahîhayn* adıyla bir araya getirmiştir. *Şahîhayn* hadislerinde geçen garîb kelimeleri izah etmek için yazılan eserlerden biri, Muhammed b. Fütûh el-Humeydî'nin kendi eseri olan *el-Cem' beyne's-Şahîhayn*'ını esas alarak yazdığı *Tefsîru garîbi mâ fi's-Şahîhayn*'i (nşr. Zübeyde Muhammed Saîd Abdülazîz, Kahire 1415/1995), diğeri de Kâdî İyâz'ın *Şahîhayn* hadisleriyle İmam Mâlik'in *el-Muvaţta*'nda geçen garîb kelimeleri açıklamak üzere kaleme aldığı *Meşâriku'l-envâr 'alâ şîhâhi'l-âşâr*'ıdır (I-II, Tunus 1333/1914). *Şahîhayn*'i anlamaya yönelik çalışmalar da vardır. Bunlardan biri Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Keşf li-müşkili's-Şahîhayn* (*Keşfü müşkili's-Şahîhayn*) adlı eseridir. Müellif burada *Şahîhayn*'da anlaşılması zor meseleleri ve rivayetlerden çıkarılabilecek hükümleri ele almıştır (a.g.e., XX, 547). Belli eserlerde yer aldığı halde *Şahîhayn*'da bulunmayan hadisler de müstakil çalışma konusu olmuştur. İbn Hacer el-Askalânî, Moğultay b. Kılıç'ın *Zevâ'idü İbn Hibbân 'ale's-Şahîhayn*'ının

tamamlanmamış müellif nüshasını gördüğünü söylemektedir. Heysemî'nin, İbn Hibbân'ın *el-Müsnedü's-şahîh*'inde olup da *Şahîhayn*'da yer almayan 2647 hadisi bablara göre tasnif ettiği *Mevâridü'z-zamân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân*'ı günümüze ulaştırmıştır (a.g.e., XVII, 293). *Şahîhayn* üzerindeki çalışmaları bilinen Sâlih Ahmed eş-Şâmî de Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'nin *es-Sünen*'lerinde bulunup *Şahîhayn*'da yer almayan 7688 hadisi *Zevâ'idü's-Sünen 'ale's-Şahîhayn* adıyla bir araya getirmiştir (I-VII, Dimaşk 1418/1998).

Şahîhayn'ın mahiyeti ve değeri hakkında çalışmalar yapılmıştır. İbn Nâsirüddin'in hadis ve muhaddislerle *Şahîhayn*'in değeri ve *Şahîhayn*'i okutmanın faziletli konusundaki eseri bunlardan biridir (Beyazıt Devlet Ktp., Mecmua, nr. 278/3, vr. 86^a-111^b). Hafîl İbrâhim Molla Hâtîr, *Mekânetü's-Şahîhayn* adlı eserinde (Kahire 1402) *Şahîhayn*'i çeşitli yönlerden incelemiş, Abdülmecîd b. Süleyman el-Hadîsî de *İrşâdü'l-müslim ile'l-fezâ'il fi'l-Buĥârî ve Müslim* adıyla bir eser kaleme almıştır (Riyad 1414/1994; ayrıca bk. *DİA*, VII, 114-129).

BİBLİYOGRAFYA :

Dârekutnî, *el-İzâmat 'ale's-Şahîhayn* (nşr. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdîî), Beyrut 1405/1985; Ebû Ali el-Gassânî, *Takyidü'l-mühmel ve temyizü'l-müşkil* (*Şüyûhu'l-Buĥârî el-mühmelün*) (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Riyad 1418/1997; İbnü's-Salâh, *Muĥaddime* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1411/1990, s. 159-173; a.m.f., *Şüyânetü Şahîhi Müslim mine'l-ihlâlî ve'l-galat ve ĥimâyetühü mine'l-iskâti ve's-sakât* (nşr. Muvaĥĥak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut 1404/1984, s. 94-97; Reşid el-Attâr, *Ġurerü'l-fevâ'idü'l-mecmû'a fi beyâni mâ vaka'a fi Şahîhi Müslim mine'l-esânidü'l-maĥtû'a* (nşr. Sa'd b. Abdullah Âlî Humeyyid), Riyad 1421/2001, s. 64-71; Nevevî, *Şahîhu Müslim bi-şerhi'ne-Nevevî*, Riyad 1424/2003, I, 14; a.m.f., *Tehzibü'l-esmâ' ve'l-luġât* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmecvûd), Beyrut 1426/2005, s. 143; a.m.f., *et-Takrîb ve't-teysîr* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1406/1986, s. 22; İbn Dakikul'îd, *el-İktirâh* (nşr. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî),

Bağdad 1402/1982, s. 326-327; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XX, 321; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (Hatîb), s. 12, 364-402, 405-488; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mektebetü's-selefiyye), I, 56-69; Tâhir el-Cezâîrî, *Tevcihü'n-nazar* (nşr. Abdülfettâh Ebû Guĥde), Beyrut 1416/1995, I, 307; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-ĥaşiş*, Kahire 1377/1958, s. 35; Zübeyr, *ĠAS*, I, 208; Hafîl İbrâhim Molla Hâtîr, *Mekânetü's-Şahîhayn*, Kahire 1402; M. Yaşar Kandemir, "Sahîhayne Yöneltilen Tenkidlerin Değeri", *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1997, s. 335-376; a.m.f., "el-Câmiu's-sahîh", *DİA*, VII, 114-129; a.m.f., "Gassânî, Ebû Ali", a.e., XIII, 396; a.m.f., "Hâkim en-Nisâbü'rî", a.e., XV, 191-192; a.m.f., "Heysemî", a.e., XVII, 293; M. İdrîs Zübeyr – Ferhat Nesîm Hâşimî, "el-Gassânî; eĥadü a'lâmi Kurtuba", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXVI/1-2, İslâmâbâd 1412/1991, s. 397-399; İsmail L. Çakan, "Dârekutnî", *DİA*, VIII, 489; Yusuf Şevki Yavuz – Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec", a.e., XX, 547; Salîh Sabri Yavuz, "İsferâyîni, Ebû İshak", a.e., XXII, 515.

M. YAŞAR KANDEMİR

SAHİLHÂNE

(bk. YALI).

SÂHİLİYYE

(الساحلية)

Ebû Abdullah Muhammed
b. Ahmed b. Abdurrahman es-Sâhîlî
el-Ensârî'ye
(ö. 736/1335)
nisbet edilen bir tarikat
(bk. TARİKAT).

SAHİLSARAY

Haliç ve
Boğaziçi kıyılarında inşa edilmiş,
hânedana ve saray erkânına ait
saray, sayfiye köşkü.

Sâhil-sarây (< sarây-ı sâhil) ve **sâhil-hâne** kelimeleri XIX. yüzyıla kadar konak ve kasisir kelimeleriyle eş anlamlı olarak sultan ve yakınları, ayrıca saray erkânı ve zengin tüccar sınıfı tarafından yaptırılan, genellikle yazın göç edilen konutlar için kullanılmıştır. Bunlardan hânedana ve saray erkânına ait olanlara sahilсарay, diğerlerine sahilhâne (yalı) denilebilir. Bu mekânlara göç özellikle sultan ve ailesi için bir tören havasında gerçekleşirdi. Topkapı Sarayı'nın deniz kıyısındaki sahilсарaya (İncili Köşk, Sinan Paşa Köşkü) ilkbahar başlarında, Haliç'teki Aynalıkavak Sarayı'na daha çok ilkbaharın sonlarında gidilir, Beşiktaş Sahilсарayı'nda ise yaz mevsiminde kalınırdı. Daha önce kullanılan Haliç'teki Tersa-

Hatice Sultan
Sahilсарay'ın
Melling
tarafından
yapılan gravürü
(*Voyage
pittoresque
de Constantinople
et des rives
du Bosphore*,
Paris 1819,
lv. 125)